Magdalena Micińska-Bojarek¹

Status umów międzynarodowych w rosyjskim prawie konstytucyjnym

Słowa kluczowe: umowy międzynarodowe, ratyfikacja, zasada pierwszeństwa prawa międzynarodowego, ZSRR, Federacja Rosyjska, Konstytucja Federacji Rosyjskiej, Sąd Konstytucyjny Federacji Rosyjskiej, prawo konstytucyjne, prawo międzynarodowe, orzecznictwo, doktryna, Europejski Trybunał Praw Człowieka

Keywords: International agreements, ratification, supremacy of international treaties over contrary domestic legislation, USSR, Russian Federation, Constitution of the Russian Federation, Constitutional Court of the Russian Federation, Federal Constitutional Law, international law, cases law, doctrine, European Court of Human Rights

Streszczenie

Umowy międzynarodowe są istotnym elementem stabilizującym międzynarodowy porządek prawny oraz stosunki Rosji z innymi krajami. Granicząc z 14 państwami i będąc aktywnym politycznie członkiem kilkudziesięciu organizacji międzynarodowych, Rosja staje się stroną ogromnej ilości umów i porozumień międzynarodowych zawieranych tak między państwami, jak i organizacjami międzynarodowymi.

W kwietniu 1986 r. ZSRR ratyfikował Konwencję wiedeńską o prawie traktatów z 22 maja 1969 r. Po przemianach ustrojowych Federacja Rosyjska (FR) jako sukcesorka ZSRR określiła status umów międzynarodowych w Konstytucji z 12 grudnia 1993 r., w federalnej ustawie z 15 lipca 1995 r. o umowach międzynarodowych Federacji Rosyjskiej oraz w federalnej ustawie konstytucyjnym o Sądzie Konstytucyjnym Federacji Rosyjskiej.

¹ Autorka jest adiunktem w Katedrze Prawa Administracyjnego i Prawa Ochrony Środowiska na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. E-mail: m.micinska@kpsw.edu.pl.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie statusu umów międzynarodowych w Federacji Rosyjskiej, w szczególności w kontekście zasady prymatu prawa międzynarodowego nad prawem krajowym, w świetle rosyjskiego prawa konstytucyjnego, orzecznictwa i poglądów doktryny z uwzględnieniem najnowszych zmian w ustawie o Sądzie Konstytucyjnym Federacji Rosyjskiej z grudnia 2015 r.

Summary

Status of international agreements in the Russian constitutional law

International agreements are an important element stabilizing the international law and Russia's relations with other countries. Bordering with 14 countries and being a politically active member of several dozen international organizations, Russia is a party to the vast number of contracts and international agreements concluded between countries as well as international organizations.

In April 1986, the Soviet Union ratified the Vienna Convention on the Law of Treaties of 22 May 1969. After the changes in the political system, the Russian Federation as the successor to the Soviet Union defined the status of international agreements in the Constitution of 12 December 1993 in the Federal Law of 15 July 1995 on the international treaties of the Russian Federation and the Federal Constitutional Law on the Constitutional Court of the Russian Federation.

The purpose of this article is to present the status of international agreements of the Russian Federation, in particular the primacy of international law over national laws – in the light of Federal Constitutional Law, case law and the doctrine, including latest changes in the Law on the Constitutional Court of the Russian Federation of December 2015.

I.

Umowy międzynarodowe są istotnym elementem stabilizującym międzynarodowy porządek prawny oraz stosunki Rosji z innymi krajami². Granicząc z 14 państwami i będąc aktywnym politycznie członkiem kilkudziesięciu organizacji międzynarodowych Rosja staje się stroną ogromnej ilości umów

² *Rosyjskie prawo konstytucyjne. Ustrojowe akty prawne*, t. III, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2005, s. 110.

i porozumień międzynarodowych zawieranych tak między państwami, jak i organizacjami międzynarodowymi.

W kwietniu 1986 r. ZSRR ratyfikował³ Konwencję wiedeńską o prawie traktatów z 22 maja 1969 r.⁴ Po przemianach ustrojowych Federacja Rosyjska (FR) jako sukcesorka ZSRR określiła status umów międzynarodowych w Konstytucji z 12 grudnia 1993 r. (KFR)⁵, w federalnej ustawie z 15 lipca 1995 r. o umowach międzynarodowych Federacji Rosyjskiej⁶ oraz w federalnej ustawie o Sądzie Konstytucyjnym Federacji Rosyjskiej⁷.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie statusu umów międzynarodowych w FR, w szczególności w kontekście zasady prymatu prawa międzynarodowego nad prawem krajowym, w świetle rosyjskiego prawa konstytucyjnego, orzecznictwa i poglądów doktryny, z uwzględnieniem najnowszych zmian w ustawie o Sądzie Konstytucyjnym Federacji Rosyjskiej z grudnia 2015 r.

II.

Konstytucja Rosji z 1993 r. została uchwalona jako ustawa zasadnicza państwa prawnego, którego nieodłączną cechą jest poszanowanie prawa międzynarodowego. W KFR stworzono gwarancje konstytucyjne dla realizacji norm prawa międzynarodowego, a stosowne artykuły zostały włączone do rozdziału I KFR, normującego podstawy ustroju federacji, a więc rozdziału, który nie może zostać zmieniony w trybie zwykłych poprawek do konstytucji (art. 16 ust.1 KFR)⁸.

³ Status konwencji dostępny w j. angielskim na stronie: <https://treaties.un.org> (21.03.2016).

⁴ Dz.U. 1990, Nr 74, poz. 439.

⁵ *Konstytucja Federacji Rosyjskiej z 1993 przyjęta w ogólnonarodowym referendum w dniu 12 grudnia 1993*, tłum. A. Kubik, wstęp A. Bosiacki, Warszawa 2000.

⁶ Федеральный закон от 15.07.1995 N 101-ФЗ (ред. от 12.03.2014) «О международных договорах Российской Федерации», Tekst ustawy w j. polskim: Ustawa federalna Federacji Rosyjskiej o umowach międzynarodowych zawartych przez Federację Rosyjską, *Rosyjskie prawo...*, s. 109 i n.

⁷ Федеральный конституционный закон от 21.07.1994 N 1-ФКЗ (ред. от 14.12.2015) «О Конституционном Суде Российской Федерации». Tekst ustawy w j. polskim: *Rosyjskie prawo konstytucyjne. Ustrojowe akty prawne*. t. I, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2005, s. 169 i n.

⁸ И.И. Лукашук, *Международное право Общая часть*, Москва 2005, tekst dostępny w j. rosyjskim na stronie: http://lib.lunn.ru/KP/Sovremenniki/lukashuk_1.pdf s. 145 (21.03.2016).

Artykuł 15 ust.4 KFR stanowi, że: „Ogólnie uznane zasady i normy prawa międzynarodowego oraz umowy międzynarodowe zawarte przez Federację Rosyjską stanowią część składową jej systemu prawnego. Jeśli zawarta przez Federację Rosyjską umowa międzynarodowa stanowi inaczej niż przewiduje prawo, wówczas zastosowanie mają zasady umowy międzynarodowej”. Zdanie pierwsze art.15 ust.4 KFR włącza do rosyjskiego systemu prawnego „ogólnie uznane zasady i normy prawa międzynarodowego oraz umowy międzynarodowe zawarte przez Federację Rosyjską”. Zdanie drugie art. 15 ust.4 KFR wprowadza zasadę prymatu umów międzynarodowych nad prawem wewnętrznym. Z brzmienia tego artykułu wynikają, więc dwie reguły: po pierwsze, umowy międzynarodowe stają się źródłem prawa FR w znaczeniu formalno – prawnym i wchodzi, wraz z ogólnie uznanymi zasadami i normami prawa międzynarodowego w skład rosyjskiego systemu prawnego, po drugie, w razie kolizji, normy umowy międzynarodowej mają pierwszeństwo nad ustawodawstwem federalnym (tzw. dualizm w prawie międzynarodowym)⁹.

Z brzmienia zdania drugiego, art. 15 ust. 4 KFR wynika jednak, że prymat przysługuje tylko umowom międzynarodowym tj. prawu. Natomiast „ogólnie uznane zasady i normy prawa międzynarodowego” zasadniczo nie władają pierwszeństwem nad ustawodawstwem federalnym. Wyjątek stanowią tutaj ogólnie przyznane normy i reguły odnoszące się do praw człowieka, którym KFR nadaje szczególny status. Wynika to z art. 17 ust. 1 KFR, który stanowi, że: „W Federacji Rosyjskiej prawa i wolności człowieka i obywatela uznaje się i gwarantuje, zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami i normami prawa międzynarodowego i w zgodzie z niniejszą Konstytucją”. Wynika z tego, że prymat nad prawem wewnętrznym mają umowy międzynarodowe oraz ogólnie uznane zasady i normy prawa międzynarodowego dotyczące ochrony praw człowieka, przy czym w obu przypadkach musi zostać zachowana zgodność z KFR.

III.

Stosownie do art. 2 lit. a federalnej ustawy z 15 lipca 1995 r. – o umowach międzynarodowych (f.u.o.u.m.) umowa międzynarodowa to: „porozumie-

⁹ A. Bosiacki, H. Izdebski, *Konstytucjonalizm rosyjski. Historia i współczesność*, Kraków 2013, s. 301.

nie międzynarodowe zawarte przez Federację Rosyjską z innym państwem (lub państwami) obcym bądź z organizacją międzynarodową w formie pisemnej i regulowane przez prawo międzynarodowe, niezależnie od tego czy porozumienie takie ujęte jest w jednym dokumencie, czy też kilku powiązanych ze sobą dokumentach, jak również bez względu na jego szczególną nazwę”. Kolejny artykuł tej ustawy wyróżnia trzy rodzaje umów, a mianowicie: międzypaństwowe – zawierane z państwami obcymi, a także z organizacjami międzynarodowymi w imieniu FR, międzyrządowe – zawierane w imieniu Rządu FR oraz międzyresortowe – zawierane w imieniu federalnych organów władzy wykonawczej.

Miejsce umów międzynarodowych w systemie prawnym określa art. 5 f.u.o.u.m. Przy czym dwa jego pierwsze ustępy są powtórzeniem art. 15 ust.4 KFR: „umowy międzynarodowe stanowią część składową systemu prawnego Federacji Rosyjskiej” i „jeżeli umowa międzynarodowa Federacji Rosyjskiej ustanawia inne zasady niż te, jakie przewiduje ustawa, stosuje się zasady umowy międzynarodowej”. Ustęp 3 tego artykułu wprowadza regułę bezpośredniego stosowania umów w systemie prawnym. „Te postanowienia oficjalnie opublikowanych umów międzynarodowych Federacji Rosyjskiej, które nie wymagają wydania wewnątrzpaństwowych aktów wykonawczych, obowiązują w Federacji Rosyjskiej bezpośrednio. W celu realizacji innych postanowień umów międzynarodowych w Federacji Rosyjskiej uchwalane są właściwe akty prawne”.

Zgodnie z przepisami ustawy federalnej wyrażenie zgody na związanie się Federacji Rosyjskiej umową międzynarodową może nastąpić poprzez: podpisanie umowy, wymianę dokumentów tworzących umowę, ratyfikację umowy, zatwierdzenie umowy, przyjęcie umowy, skorzystanie z jakiegokolwiek innego, ustalonego przez umawiające się strony sposobu wyrażenia zgody (art. 6 f.u.o.u.m.).

Ratyfikacja to wyrażenie zgody FR na zobowiązanie się umową międzynarodową realizowane w formie uchwalenia ustawy federalnej (art. 14 f.u.o.u.m.). Artykuł 15 ust. 1 komentowanej ustawy zawiera zamknięty katalog przedmiotowy umów międzynarodowych podlegających ratyfikacji. Po pierwsze są to umowy, wykonanie których wymaga zmiany obowiązujących lub uchwalenia nowych ustaw federalnych, jak również ustanawiające inne zasady niż te, jakie przewiduje ustawa (art. 15 ust. 1 lit a). Ponadto,

stosownie do art. 15 ust. 1 lit. b-e umowy, których przedmiotem są: podstawowe prawa i wolności człowieka i obywatela, granice terytoriów FR i innych państw (włączając w to umowy dotyczące przebiegu Granicy Państwowej FR, jak również rozgraniczenia wyłącznej strefy ekonomicznej i szelfu kontynentalnego Federacji Rosyjskiej), podstaw stosunków międzypaństwowych w sprawach dotyczących obronności FR, w sprawach uzbrojenia lub międzynarodowej kontroli zbrojeń, w sprawach zapewnienia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, traktaty pokojowe i układy dotyczące bezpieczeństwa zbiorowego a także kwestie udziału Federacji Rosyjskiej w sojuszach międzypaństwowych, organizacjach międzynarodowych i innych związkach międzypaństwowych, o ile umowy te przewidują przekazanie im realizacji części uprawnień FR lub czynią decyzję ich organów wiążącymi dla FR (stosownie do art. 79 KFR, który stanowi, że „Federacja Rosyjska może uczestniczyć w organizacjach międzypaństwowych i przekazywać im część swoich uprawnień zgodnie z porozumieniami międzynarodowymi, o ile nie pociąga to za sobą ograniczenia praw i wolności człowieka i obywatela i nie jest sprzeczne z podstawami ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej). Na koniec, ratyfikacji podlegają te umowy międzynarodowe FR, przy których zawieraniu strony porozumiały się, co do ich późniejszego ratyfikowania (art. 15, ust. 2 f.u.o.u.m.)”.

Tryb przedkładania do ratyfikacji umów międzynarodowych określa art. 16 i następne f.u.o.u.m. Z prawem wniesienia do Dumy Państwowej wniosku o ratyfikację umowy międzynarodowej może wystąpić tylko prezydent Federacji Rosyjskiej lub Rząd Federacji Rosyjskiej. Wniosek powinien zawierać poświadczoną kopię oficjalnego tekstu umowy, uzasadnienie celu jej ratyfikacji, stwierdzenie jej zgodności z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej, jak również ocenę ewentualnych finansowych i ekonomicznych oraz innych następstw ratyfikacji, w tym w razie potrzeby – także przewidzianą przez artykuł 104 Konstytucji FR opinię Rządu FR.

Duma Państwowa rozpatruje wniosek o ratyfikację umowy międzynarodowej i, po uprzednim przedyskutowaniu jej w swoich komitetach i komisjach, podejmuje stosowną uchwałę. Uchwalona przez Dumę ustawa federalna o ratyfikacji umowy międzynarodowej podlega zgodnie z art. 106 KFR obowiązkowemu rozpatrzeniu przez Radę Federacji. Następnie, zgodnie z art. 86 lit. B KFR, ustawa przesyłana jest prezydentowi FR w celu podpisania i ogłoszenia.

szenia (art. 17 f.u.o.u.m.). Tak, więc dla ratyfikacji umowy międzynarodowej wymaga się uchwalenia ustawy ratyfikacyjnej przez niższą izbę parlamentu, zatwierdzenie jej przez izbę wyższą a następnie podpis prezydenta.

Umowy niewymagające ratyfikacji podlegają zatwierdzeniu lub przyjęciu przez: prezydenta FR, Rząd FR, federalne organy władzy wykonawczej, stosownie do przyznanych im kompetencji (art. 20 f.u.o.u.m.).

Artykuł 22 f.u.o.u.m. przewiduje szczególny tryb wyrażenia zgody na związanie się umowami międzynarodowymi przez FR. „Jeżeli umowa międzynarodowa zawiera zasady wymagające zmiany poszczególnych przepisów KFR, podjęcie decyzji o wyrażeniu zgody na związanie się nią przez Federację Rosyjską w formie ustawy federalnej możliwe jest tylko po wprowadzeniu odpowiednich poprawek do KFR lub zrewidowaniu jej przepisów w ustanowionym trybie”.

Ratyfikowane umowy międzynarodowe podlegają oficjalnemu opublikowaniu w Zbiorze Ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej. Nie wymagające ratyfikacji umowy międzypaństwowe i międzyrządowe publikowane są w Biuletynie umów międzynarodowych, natomiast umowy międzyresortowe w oficjalnych wydawnictwach federalnych organów władzy wykonawczej (art.30 f.u.o.u.m.).

Z przepisów art.125 ust. 2 lit d KFR oraz z art.34 ust. 1 f.u.o.u.m. wynika, że Sąd Konstytucyjny Federacji Rosyjskiej rozstrzyga o zgodności z konstytucją umów międzynarodowych, które zostały zawarte przez Federację Rosyjską, a nie weszły jeszcze w życie w stosunku do FR, bądź ich poszczególnych postanowień. Zakwestionowane umowy lub ich poszczególne postanowienia nie podlegają wprowadzeniu w życie i stosowaniu. Zatem umowa międzynarodowa stanowiąca akt prawny obowiązujący na terytorium Rosji nie może pozostawać w sprzeczności z konstytucją.

Konstytucja nie stanowi wprost o źródłach prawa FR. Jednakże zgodnie z poglądami doktryny ratyfikowane umowy międzynarodowe zajmują miejsce pomiędzy konstytucją a federalnymi ustawami konstytucyjnymi¹⁰.

¹⁰ И.Н. Барциц, *Международное право и правовая система России*, „Журнал российского права” 2001, nr 2, tekst w j. rosyjskim dostępny na <http://base.garant.ru/985749> (21.03.2016); tak też А.А Васечко, *Понятие международного договора в правовой системе России*, „Международное публичное и частное право” 2007, nr 1, tekst w j. rosyjskim dostępny na <http://www.center-bereg.ru/o3059.html> (21.03.2016).

IV.

Warto podkreślić, iż określona w KFR i powtórzona w art. 5 ust 1 i 2 f.u.o.u.m. zasada transformacji generalnej prawa międzynarodowego¹¹, stanowi przełom w stosunku do porządku prawnego ZSRR – jego struktury, hierarchii źródeł a przede wszystkim – systemu wartości¹². Związek Radziecki, zwłaszcza w jego początkowym okresie, odnosił się do prawa międzynarodowego z dużym dystansem jako do systemu utworzonego pod silnym wpływem państw kapitalistycznych zawierającym treści nieodpowiadające wartościom „Kraju Rad”¹³. Konsekwentnie nie uznawano zasady priorytetu prawa międzynarodowego nad prawem wewnątrzpaństwowym¹⁴. Uważano, że norma prawa radzieckiego może mieć pierwszeństwo przed prawem międzynarodowym¹⁵. Jednakże w związku z ożywioną wymianą gospodarczą, jaką ZSRR prowadził w latach sześćdziesiątych XX w. pozycja ta zaczęła stopniowo ulegać złagodzeniu¹⁶.

W Konstytucji ZSRR z 1977 r. znalazł się przepis o zagwarantowaniu i poszanowaniu praw człowieka wynikających z umów międzynarodowych (art. 29). Jednakże jej art. 39 uściślał, że „korzystanie przez obywateli z praw i wolności nie może przynosić uszczerbku interesom społeczeństwa i państwa”¹⁷. W 1986 r. ZSRR ratyfikował wiedeńską konwencję o prawie traktatów nie wnosząc zastrzeżeń, co do określonej tam zasady prymatu prawa międzynarodowego: „Stożna nie może powoływać się na postanowienia swojego prawa wewnętrznego dla usprawiedliwienia niewykonywania przez nią traktatu (art. 27 konwencji)”.

Rozpad ZSRR rozpoczął proces umiędzynarodawiania i europeizacji¹⁸ rosyjskiego systemu prawnego, który miał na celu „przełamanie barier między

¹¹ J. Szymański, *Relacje traktatowe z Rosją po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2011, nr 9, s. 49.

¹² М.Н. Марченко, *Источники права. Учебное пособие*, Проспект 2013, tekst w j. rosyjskim dostępny na stronie: <https://books.google.ru/books> (21.03.2016).

¹³ Ibidem.

¹⁴ О.Е. Кутафин, *Источники конституционного права Российской Федерации*, Проспект 2011, tekst dostępny w j. rosyjskim na stronie: <https://books.google.pl> (21.03.2016).

¹⁵ М.Н. Марченко, *op.cit.*

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ *Konstytucja (Ustawa Zasadnicza) Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich*, Warszawa 1977, s. 45.

¹⁸ J. Kowalski, *Konstytucja Federacji Rosyjskiej a rosyjska i europejska tradycja konstytucyjna*, Warszawa–Poznań 2009, s. 11.

umową międzynarodową a ustawą¹⁹. Kiedy w 1993 r. uchwalano Konstytucję FR Rosja starała się maksymalnie zbliżyć do Europy²⁰. Wolą ówczesnych elit politycznych było szybkie dostosowanie prawodawstwa rosyjskiego do postępującej internacjonalizacji prawa materialnego, zwłaszcza w stosunkach gospodarczych oraz w zakresie praw człowieka.

W odróżnieniu od ustaw zasadniczych większości krajów europejskich, KFR nie określiła czy pierwszeństwo nad prawem wewnętrznym przysługuje wyłącznie umowom ratyfikowanym w formie ustawy czy też wszystkim umowom międzynarodowym, niezależnie od tego, jaki organ wyraził zgodę na związanie się Federacji Rosyjskiej daną umową. Literalna wykładnia art. 15 ust. 4 KFR oraz art. 5 ust. 1 i 2 f.u.o.u.m prowadzi do wniosku, że wszystkie rodzaje umów jawią się „międzynarodowymi umowami FR” i w przypadku kolizji z ustawą władają priorytetem stosowania. Jednakże za przyjęciem takiej wykładni opowiedziało się niewielu przedstawicieli rosyjskiej doktryny. Wśród nich G.M. Danilenko, który twierdzi, iż art. 15 ust. 4 Konstytucji obejmuje swym zakresem wszystkie umowy zawarte przez Federację Rosyjską. W konsekwencji akt ratyfikacyjny umowy nie ma tu jakiegoś szczególnego znaczenia prawotwórczego, pomimo iż ratyfikacji umów międzynarodowych dokonuje parlament²¹. B.I. Osminin zauważa, że brak jasności w rozdzieleniu kompetencji w zakresie wyrażania zgody na związanie się umową międzynarodową między organami władzy ustawodawczej i wykonawczej stanowi przyczynek do wykładni art. 15 ust. 4 KFR, w tym duchu, że Konstytucja FR uznaje priorytet umowy międzynarodowej FR wobec prawa wewnętrznego niezależnie od tego, na jakim poziomie podjęto decyzję o wyrażeniu zgody na związanie się umową międzynarodową²². Jednakże zdaniem B.I. Osminina taka interpretacja oznaczałaby, że Konstytucja dopuszcza możliwość „pod-

¹⁹ М.Н. Марченко, *op.cit.*

²⁰ J. Kowalski, *op.cit.*, s. 96.

²¹ G.M. Danilenko, *Implementation of international law in CIS states: theory and practice*, „European Journal of International Law” 1999, nr 1, s. 64, dostępny w j. angielskim na stronie: <http://ejil.oxfordjournals.org/content/10/1/51.full.pdf+html> (21.03.2016); G.M. Danilenko, *The New Russian Constitution and International Law*, „The American Journal of International Law” 1994, nr 3 s. 451.

²² Осминин Б.И., *Принятие и реализация государствами международных договорных обязательств*, Warszawa 2006, s. 145, tekst w j. rosyjskim dostępny na stronie <http://www.vs-ra.org/library> (21.03.2016).

miany ustawodawstwa”. Dlatego priorytetem nad prawem krajowym władają tylko te umowy międzynarodowe, które zostały przyjęte do porządku prawnego FR w formie ustawy²³.

Podobnie M.N. Marczenko podnosi, że uznanie absolutnego priorytetu umów międzynarodowych jest nonsensem, gdyż „żadne suwerenne państwo na świecie, nie może sobie pozwolić na takie ryzyko utraty samodzielności, nawet jeśli wynikałoby to z dobrowolnych umów”²⁴. Autor ten zwraca też uwagę, że prawo międzynarodowe „ogranicza aktywność prawa wewnątrzpaństwowego we wszystkich kwestiach, które reguluje” a „międzynarodowe standardy mogą być wykorzystywane jako narzędzie psucia i niszczenia systemu państwa i prawa, o czym historia najnowsza, w tym historia FR daje, przekonujące dowody”²⁵.

Pozycja prawna umów międzynarodowych została dookreślona orzeczeniami Sądu Najwyższego FR, które jednoznacznie zdyskredytowały pogląd o pierwszeństwie nad prawem wewnętrznym każdej umowy międzynarodowej. Postanowieniem z 31 października 1995 r. Sąd Najwyższy FR określił, że „sąd nie może stosować ustawy regulującej przedmiotowe stosunki prawne, jeśli umowa międzynarodowa, która weszła w życie w FR w drodze ustawy federalnej ustanawia inne reguły, niż które przewiduje ustawa. W takich przypadkach stosuje się normy umowy międzynarodowej”²⁶. Z orzeczenia tego wynika więc, że tylko umowa międzynarodowa, która weszła w życie w drodze ustawy federalnej, a zatem ratyfikowana, ma pierwszeństwo przed ustawą. W podobnym duchu wypowiedział się Sąd Najwyższy FR postanowieniem z 10 października 2003 r. stwierdzając, że „reguły obowiązującej umowy międzynarodowej FR, zgodę na obowiązywanie wyrażono w drodze ustawy federalnej – mają priorytet w odniesieniu do prawa FR”²⁷.

Pierwszeństwo nad prawem wewnętrznym ma więc tylko umowa międzynarodowa ratyfikowana przez parlament w drodze ustawy i opublikowana

²³ Ibidem, s. 146.

²⁴ М.Н. Марченко, *op.cit.*

²⁵ Ibidem.

²⁶ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 31 октября 1995 г. N 8 „О некоторых вопросах применения судами Конституции Российской Федерации при осуществлении правосудия». Tekst uchwały dostępny na stronie Sądu Najwyższego FR http://www.vsrfr.ru/vscourt_detale.php?id=938 (21.03.2016).

²⁷ Uchwała Plenum Sądu Najwyższego FR z 10 października 2003 r. nr 5, „Rossijskaa Gazieta” 2003, nr 244.

Zgodnie z nowymi przepisami, jeśli pojawią się wątpliwości czy wykonanie orzeczenia organu międzynarodowego właściwego w sferze ochrony praw i wolności człowieka, podjęte na podstawie umowy międzynarodowej, której stroną jest FR, jest zgodne z Konstytucją FR – organy władzy wykonawczej (minister sprawiedliwości, prokurator generalny FR, Centralna Komisja Wyborcza) kierują wniosek do Sądu Konstytucyjnego FR o zbadanie możliwości wykonania takiego orzeczenia (art.104 ze znacznikiem 2 u.o.s.k). Sąd Konstytucyjny bada kwestię możliwości wykonania takiego orzeczenia „z punktu widzenia konstytucyjnego ustroju FR oraz ustanowionej w KFR regulacji praw i wolności człowieka (art.104 ze znacznikiem 3 u.o.s.k)”.

Po przeprowadzeniu postępowania Sąd Konstytucyjny wydaje postanowienie, w którym:

- uznaje, że wykonanie orzeczenia organu międzynarodowego w zgodzie z przepisami KFR jest możliwe w całości albo w części, albo
- uznaje, że wykonanie orzeczenia organu międzynarodowego w zgodzie z przepisami KFR jest niemożliwe w całości albo części (art. 104 ze znacznikiem 4 u.o.s.k).

Konsekwencją przyjętych zmian w ustawie o Sądzie Konstytucyjnym Federacji może być potrzeba zmiany Konstytucji. Zgodnie z przyjętym kierunkiem przeobrażeń i stosownie do swoich prawotwórczych prerogatyw³⁴, przewodniczący Komitetu Śledczego FR Aleksandr Bastrykin zaproponował uchYLENIE art. 15 ust.4 KFR. Jego zdaniem proponowana zmiana „przywróci Rosji niezależność w sferze prawnej” i będzie powrotem do „najlepszych tradycji rodzimego sądownictwa”³⁵. Jednak jak już wspomniano, zmiana omawianych przepisów nie jest możliwa w trybie poprawek zwykłych. Komentowane przepisy mogą zostać zmienione tylko przez Zgromadzenie Konstytucyjne, które albo potwierdza niezmiennosc KFR, albo opracowuje projekt nowej konstytucji (art. 135 ust.2 i 3 KFR).

Российской Федерации».

³⁴ J. Cieplowski, A. Cieplowska, *Komitet Śledczy Federacji Rosyjskiej. Struktura i kompetencje*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2015, nr 4, s. 18.

³⁵ Н. Козлова, *Исключительное право*, „Российская газета” 2015, nr 162. Tekst w j. rosyjskim dostępny na stronie: <http://www.rg.ru/2015/07/23/bastrykin-site.html> (21.03.2016).

VI.

Podsumowując dokonane ustalenia, należy zauważyć, iż status prawny umów międzynarodowych jest ściśle powiązany z sytuacją polityczną w Rosji i stanowi swoisty wskaźnik stosunku do Zachodu: jego kultury prawnej i aksjologicznych wartości. W ZSRR początkowo nie uznawano prymatu umowy międzynarodowej nad prawem wewnętrznym. Po przemianach ustrojowych, rosyjska ustawa zasadnicza z 1993 r. uznała pierwszeństwo umów międzynarodowych nad ustawą, nie przesądzając jednak o tym, że chodzi tylko o umowy ratyfikowane za zgodą wyrażoną w ustawie. Orzeczenia Sądu Najwyższego FR, potwierdzone przeważającymi poglądami doktryny doprecyzowały, że pierwszeństwo nad prawem wewnętrznym przysługuje tylko umowom ratyfikowanym za zgodą parlamentu.

W 2015 r. Sąd Konstytucyjny FR orzekł, że Rosja „ma prawo nie wykonywać niektórych orzeczeń ETPC sprzecznych z rosyjską Konstytucją” co stało się przyczynkiem do uchwalenia nowelizacji ustawy o Sądzie Konstytucyjnym FR wprowadzającej systemową możliwość niewykonania orzeczeń organów międzynarodowych w przypadku, kiedy są one sprzeczne z KFR.

Niewykluczone, że kwestia umów międzynarodowych stanie się jednym z ważniejszych impulsów prowadzących do uchwalenia nowej konstytucji, odpowiadającej popularnym dziś w Rosji ideom eurazjatyizmu i neoimperializmu. Podkreślić należy, że krytyka KFR jako nosicielki zachodnich wartości wywodzi się z bogatej tradycji rosyjskiego intelektualizmu, któremu zasadniczo wrogie są wszelkie wzorce okcydentalne³⁶. Europejski sposób myślenia, europejskie kategorie polityczne i prawne są generalnie obce mentalności rosyjskiej silnie zdeterminowanej spuścizną historyczno-ustrojową, na której zwałyły okresy prawosławnego samodzierżawia, rewolucyjnego nihilizmu oraz socjalizmu³⁷. Rosja próbuje więc dziś na nowo określić własną tożsamość społeczno – polityczną między innymi poprzez zakwestionowanie niektórych aspektów zachodniej kultury prawnej utrwalonych w obowiązujących umowach międzynarodowych.

³⁶ J. Kowalski, op.cit., s. 14.

³⁷ Ibidem.

Literatura

- Bosiacki A., Izdebski H., *Konstytucjonalizm rosyjski. Historia i współczesność*, Kraków 2013.
- Cieplowski J., Cieplowska A., *Komitet Śledczy Federacji Rosyjskiej. Struktura i kompetencje*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2015, nr 4.
- Danilenko G.M., *The New Russian Constitution and International Law*, „The American Journal of International Law” 1994, nr 3.
- Danilenko G.M., *Implementation of international law in CIS states: theory and practice*, „European Journal of International Law” 1999, nr 1.
- Konstytucja Federacji Rosyjskiej z 1993 przyjęta w ogólnonarodowym referendum w dniu 12 grudnia 1993*, tłumaczenie A. Kubik, wstęp A. Bosiacki, Warszawa 2000.
- Konstytucja (Ustawa Zasadnicza) Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich*, Warszawa 1977.
- Kowalski J., *Konstytucja Federacji Rosyjskiej a rosyjska i europejska tradycja konstytucyjna*, Warszawa–Poznań 2009.
- Szymański J., *Relacje traktatowe z Rosją po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2011, nr 9.
- Rosyjskie prawo konstytucyjne. Ustrojowe akty prawne*. t. I–III, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2005.
- Барциц И.Н., *Международное право и правовая система России*, „Журнал российского права” 2001, nr 2.
- Васечко А.А., *Понятие международного договора в правовой системе России*, „Международное публичное и частное право” 2007, nr 1.
- Козлова Н., *Исключительное право*, „Российская газета” 2015, nr 162.
- Кутафин О.Е., *Источники конституционного права Российской Федерации*, Проспект 2011.
- Лукашук И.И., *Международное право. Общая часть*, Москва 2005.
- Марченко М.Н., *Источники права. Учебное пособие*, Проспект 2013.
- Осминин Б.И., *Принятие и реализация государствами международных договорных обязательств*, Warszawa 2006.